

MIROSLAV SLANA – MIROS

Slovenski srednjeveški “brdovski” na Pegazih

Jubileji slovenskih srednjeveških ustvarjalcev, elitnikov z Dunaja, duhovnih očetov Trubarja, ki so tlakovali zgodovinsko igrišče med antiko in novim vekom

Naš čas s kulturno in narodnostno omiko včasih spominja na puščavski pesek, ki se vrtinči sam sebi zadostno, morda celo na driblanje z zrakom napihnjenega kosa usnja na olimpijskem igrišču v Koreji. Zato Slovenci ne vedo skoraj ničesar o delu slovenskih izobražencev v srednjeveškem prelomnem duhovnem gibanju, ki je nabrunkalo pogoje za spremembe tedanjih družbenih razmer in pripomoglo k potopu srednjeveške sholastike, pa k prvim slovenskim tiskom in ustoličenju Trubarja. Ampak najsi se je srednjeveški človek obrnil na glavo ali na kolena, povsod je žugal prst božjih služabnikov, njihov razvrat pa je marsikje cvetel bolj kot buče, polne herbicidov.

Kljub nasprotjem in skrajnostim s turškimi vdori, kugo, inkvizicijo, zažiganjem čarovnic, mučenjem podložnikov in čiračanjem z zvarki ter puščanjem krvi, brehavostjo, zaradi kate-re so umirali brez antibiotikov (dandanes pa umirajo tudi z njimi in zaradi njih), so ta gibanja s slovenskimi izobraženci na Dunaju v temeljih preobrazila duhovno podobo časa v pomenu “studia humanitatis”. Na žalost so se nam srednjeveški narodoljubni ustvarjalci, tudi brbrači, izmuznili iz leksikonov in enciklopedij ter v veliki meri iz slovenske zavesti, v leksikone pa

zapisujemo še večje brbrače. Zato jim ob jubilejih vsaj po koščkih sestavimo skromen papirnat spomenik, četudi zaslužijo bronastega.

Kljub burnim stičiščem in križiščem znanstvenoraziskovalnih poti in kulture so srednjeveški Slovenci sloveli na dunajski univerzi in doma ter delovali domala apolinično za takratni razvoj, slovenstvo in prve natise tekstov. Že samo danes neznani Auguštín Tyfernus je opravil veliko antikvarno in arheološko delo ter se uveljavil s svojimi humanističnimi, literarnimi, epigrafskimi znanstvenimi deli, nekateri drugi pa si zaslužijo še večje spomenike. Ampak kdo se sploh še spomni nanje, ko nas bombardirajo s televizijskimi in časopisnimi pasjimi bombami, s strankarskimi prvaki, ki se kar naprej gredo pritlehne igre na stopnji "srednjeveške duhovne kuge". Univerza v Mariboru je prava ovčka v primerjavi s strankarskimi mamuti, dasiravno, roko na srce, tudi v srednjem veku ni šlo brez idejnih in rivalskih strujanj in trenj. Vsaj v nečem je torej naš čas podoben srednjeveškemu.

Ne le zavoljo jubilejev, temveč zato, ker so prek temeljev humanizma uveljavljali slovenski jezik in slovenščino, odstrimo sledi vsaj nekaterih pozabljenih slovenskih cvetoberov, ki so se kot srednjeveški univerzitetni izobraženci zavzemali za slovensko opismenjevanje, na Dunaju gradili trden most med antiko in novim vekom v Evropi; brez njih ne bi bilo Primoža Trubarja. V mislih nimam le Sigismunda von Herbersteina, vipavskega plemiča ter dvornega svetnika, ki je ob Maksimilijanovi smrti skupaj z Obersteinom in Bonomo vodil dunajske vladne zadeve, dokler ni prestola zasedel naslednik, ampak še vidnejše osebnosti. Prav Herberstein je izvlekel iz anonimnosti mladega potujočega pevca Primoža Trubarja ter postal njegov mecen in učitelj, sicer bi Trubar najbrž do konca prepeval naokoli "pesmice kraljeviča Marka". O Herbersteinovi pokončnosti priča njegovo srečanje s sultanom Sulejmanom Veličastnim v vojnem šotoru pred Budimpešto: ko bi mu moral v skladu s ceremonialom poljubiti roko, se je v slovenščini izmaknil, češ da ima bolečine v hrbtenici, zato mu je sultan, ki je tudi razumel slovensko, pridržal roko. Podobnih diplomatskih srečanj s slovenščino si danes ne moremo niti zamisliti. Da, škof Bonomo je leta 1530 celo posvetil Trubarja za duhovnika in ga kot vikarja poslal v Laško, on pa mu je s svojimi pridigami napravil sramoto, ko je odklanjal čaščenje Marije. Spet ga je rešil Bonomo, h kateremu se je zatekel, in mu kasneje celo namenil mesto kanonika v Ljubljani.

Soljenje srednjeveške pameti je bilo na moč donosno. Naši elitniki so cesarja prepričali, da se je učil slovensko – za zgodovino je potrdil, da govori in razume slovensko. Ti zaslužni Slovenci so bili morda pomembnejši od Trubarja, ki je v veliki meri pobral slavo njihovega dela in truda. Od takrat do danes so se časi usodno spremenili.

Med Slovenci, ki so se prek Dunaja povezovali v humanistični krog, so bili nekateri vidni ustvarjalci, pisci in pesniki. Poteklo je:

petsto osemdeset let od rojstva in petsto let od smrti Tomaža Prelokarja iz Celja (Thomas de Cilia, Thomas Preloger de Cilia, Berlower), velikega slovenskega

humanista, pravnika, pedagoga, vzgojitelja in učitelja kasnejšega cesarja Maksimilijana I.;

petsto trideset let od smrti Krištofa Ravbarja, renesančnega cerkvenega kneza, umetnostnega mecena, pomenljivega humanista in škofa, katerega beseda je bila na Slovenskem odločilnega pomena domala pol stoletja;

petsto dvajset let od rojstva Pavla Oberstaina iz Radovljice (Paulus Stayner de Laybaco), artističnega bakalavrija, od leta 1505 licenciranega magistra artistične fakultete retorike in stilistike ter glasbene teorije na Dunaju, doktorja prava, cesarjevega svetovalca in tajnika, visokega diplomata v času Maksimilijana I. in Ferdinanda I., nagrajenca za zasluge;

petsto deset let od rojstva Mihaela Tifferne Kranjskega (Mihael Tiffernus, Michael Türk de Tiffar, ker so ga v otroštvu ugrabili Turki), ki je na Dunaju leta 1512 postal artistični matrik, učitelj in prijatelj mladega vojvode;

petsto trideset let od rojstva Avgušтина Tyfernusa z Laškega (Tyfernus Augustinus Prygl), zbiratelja rimskih napisov, najzgodnejšega arheologa in epigrafa v srednji Evropi, magistra "ab epistolis", arhitekta, osebnega tajnika Krištofa Ravbarja, akterja na diplomatskih misijah;

petsto let od smrti Bernarda Pergerja iz Slovenskih goric (Bernardus de Steintz), jezikoslovca, astronoma, reformatorja, dekana, rektorja dunajske univerze, predstavnika deželnega vladarja, usmerjevalca učne snovi na univerzi, ki mu je cesar zaupal sredstva za univerzo; uvedel je reforme pouka latinščine, napisal novo latinsko gramatiko, skrbel za stike med univerzo in vlado;

štiristo osemdeset let od smrti Jurija Slatkonje iz Ljubljane, vidne dunajske osebnosti, skladatelja, glasbenika organizatorja dvorne kapele, škofa;

štiristo štirideset let od smrti Luke Drinaka iz Dobropolj (Lucas Agathopedius, tudi Bonicampianus, Gutenfelder), humanističnega prenovitelja, osrednje osebnosti dunajske artistične fakultete v drugi polovici šestnajstega stoletja; leta 1537 mu je bil podeljen naslov "ordinarius bonarum litterarum professor";

petsto let od rojstva Lenarta Budine, mojstra latinske in grške frazeologije in prevajanja, od leta 1511 korektorja v vodilni evropski tiskarni pri Frobeniu v Baslu, glasbenika in prevajalca;

petsto štirideset let od rojstva Petra Bonoma, Tržačana, pesnika, humanista, škofa, učitelja Primoža Trubarja;

štiristo pet let od smrti Brikcija Preprosta iz Celja, profesorja dunajske univerze, dekana artistične fakultete, humanističnega preroditelja ob Bernhardu Pergerju, kanonika in pisca;

petsto petdeset let od rojstva Nikolaja iz Novega mesta (Nicolaus Bernitz de Rudolfwer), docenta dunajske fakultete in rektorja.

Še veliko je zaslužnih slovenskih mož, ki so delovali in se kalili med nakovalom sholastike in kladivom humanizma v času sežiganja čarovnic, turških vdorov, bojev s kugo. Vplivali so na kulturno podobo Slovenije, pri čemer so dali Celjani dunajskemu humanizmu zagon z osebnostmi, razširjevalci renesančnega humanizma, ki je preobrazil gotsko srednjo Evropo.

Izhajajmo iz ontoloških dejstev slovenstva v pomenljivem razdobju, ko so Turki leta 1453 osvojili Carigrad in je bila leta 1492 odkrita Amerika, pa v razdobju brstenja poganjkov slovenske zavesti ter zorenja semen za slovensko knjigo. Po mnenju meščanskih zgodovinarjev, ki niso priznavali razrednega boja kot gonilne sile zgodovinskega dogajanja, naj bi se srednji vek takrat končal. Te oznake niso zavračali niti marksistični zgodovinarji, četudi je bil to čas razvoja kapitalističnega gospodarstva, a tudi čas odkritja novih dežel, morskih poti, nastanek kolonialnih imperijev in humanizma, prek renesanse pa tudi reformacije. Prav v tem obdobju so slovenski akterji s svojim delovanjem ustvarjali Primoža Trubarja (1508-1586) iz Raščice. Brez njih ne bi postal eden izmed očetov in začetnikov slovenske pisave in slovenske knjige, delček "alfe", kajti nikakor ni edini bog slovenske besede in knjige.

Ni torej naključje, da se je Trubar šolal tudi v zasebni šoli škofa Petra Bonoma v Trstu. Njegova slovenščina je zato zmes ljubljansčine z dolenjskimi besedami in germanizmi, deloma govor Raščice; zlasti so močni humanistični vplivi, ki so jih prvenstveno razvijali v pričujočem spominskem obeležju bežno predstavljeni slovenski humanisti dunajskega kroga v času jezikovnih, družbenih in religioznih sprememb.

Pomudimo se pri obdobju zorenja semen za prvo slovensko pisanje in prvo knjigo z iznajdbo tiska v zvezi s Trubarjevimi predhodniki doma in na Dunaju. Kot je bilo že rečeno, so Trubarja "naredili" tisti omikani in zavedni Slovenci, znanstveniki, profesorji, filologi, pesniki, glasbeniki, pisci, ki so v svetu zagovarjali slovensko besedo. V znanstvenoraziskovalnem zanosu in strokovno vestno so zbirali in izdajali stare rokopise; njihova filološka vnema ni kapitulirala niti pred krinko Svetega pisma in Konstantinovo znano darilno listino. Po padcu Carigrada leta 1453 so se naši humanisti povezali z bizantinskimi učenjaki ter uveljavili grško in hebrejsko književnost, naveličani okorelega sholastičnega študija.

Na slovenskih tleh se je humanizem najizraziteje razvil v primorskih mestih. V Kopru – to samo mimogrede – se je rodil zgodnji humanist Peter Pavel Vergerij (Verferius, 1370-1444), papeški nuncij, katerega tajnik je bil prejšnji bakalavrij na Dunaju, Klement Otto z Dolenjske, ki je v času cesarja Karla V. napisal tetrastih o cesarjevi vojaški ekspediciji v Severno Ameriko leta 1535. Otto nikakor ni ostal pri Vergeriju, saj je bil leta 1542 in 1571 izpričani beneficiat pri oltarju sv. Katarine v mariborski župniji. Stržena slovenskega humanizma sta bila dvor celjskih grofov in ljubljanska škofija s krogom škofa Krištofa Ravbarja.

Vidna osebnost v spletu dogodkov in procesov na Dunaju je bil Tomaž Prelokar iz Celja (Thomas de Cilia), po nekaterih zapisih rojen leta 1432 kot podložnik celjskih knezov, ki se je po njihovem zatonu znašel na Dunaju in se leta 1466 vpisal na univerzo med sholarje. Njegov vpis so podprli dunajski Slovenci, zato je plačal najnižjo takso in ne štirih grošev, kolikor so morali plačati drugi. Solidarnost do nadarjenih slovenskih mladeničev je bila tudi

sicer prisotna med dunajskimi slovenskimi izobraženci. Njegov priimek je nastal po krajevnem imenu Préloge, vendar je rojstno vas težko določiti, saj je na širšem celjskem območju več krajev in vasi z enakim imenom. Kasnejše nemške listine ga navajajo pod imenom Thomas von Cilli, Perloverius, Berlower, Berlogar, tudi Ferlower in Prilokar.

Bil je nadarjen, zato je iz nekdanjega celjskega podložnika nastal za tedanje čase pomemben akter s humanistično, retorično in pravno izobrazbo ter zablestel tudi v državnih funkcijah cesarja Friderika III. Zaradi njegovega bistrega duha so mu že leta 1448 dodelili naslov artistski bakalavrij, leta 1451 pa je dobil licenco in predaval prvo knjigo Evklida na univerzi. Naziv bakalavrij, ki ga je na Dunaju že kmalu po prihodu dobilo veliko izobražencev, v današnjem pomenu ni kaj posebno mogočnega. Bakalavreat (beseda je latinska) je bila nižja akademska stopnja – najprej so "bachelier", kakor so rekli v francoščini, podeljevali na pariški Sorboni, danes ga podeljujejo ponekod v angleško govorečih deželah kot "backelor". Naziv uporabljajo kot okrajšavo za priimkom, na primer B. C. L. (bakalavreat civilnega prava).

Za Prelokarjem je na Dunaju nenadoma izginila sled; odkrijemo ga na študijskem izpopolnjevanju v Italiji. Kaj vse se je dogajalo v študijskih letih, ni pojasnjeno, znano pa je, da je leta 1466 v Padovi dosegel juridični doktorat. Za njim je tam doktoriral Peter Knaver iz Radovljice, mož, ki so ga izvolili za stolnega prošta v Ljubljani in župnika v Radovljici ter Moravčah.

Tomaž Prelokar je imel zaradi humanistične, retorične in pravne izobrazbe pogoje za pomembne državne funkcije. Cesar Friderik III. ga je pooblastil, da ga je zastopal v Rimu pri Pavlu II., pri katerem se je zavzemal za kanonizacijo mejnega grofa Leopolda IV. Babenberžana. Leta 1475 in 1476 je dobil Prelokar vlogo cesarskega oratorija, tudi v diplomatskih odpravah pa je zastopal cesarja pri ogrskem kralju Matiji Korvinu leta 1473 in 1478. Leta 1480 je prišel v Ljubljano kot predstavnik avstrijskih deželnih zborov. V letih 1471 do 1483 je bil pronator in cesarjev svetnik v deželnoknežji avstrijski pisarni, leta 1474 pa ga srečamo pri komornem sodišču v Strassburgu in Augsburgu.

Za Prelokarja se je posebej zavzel cesar Friderik III., saj je papeža Siksta IV. zaprosil za Prelokarjeve posebne privilegije, da je lahko že leta 1473 "dispenziral v rezervatnih primerih", in papež mu je naklonil dovoljenje za pobiranje dveh nadarbin. Istega leta mu je cesar naklonil posebno zaščito in ga postavil za stolnega kanonika v Konstanci, leta 1477 pa je bil imenovan za prošta kolegiatnega kapitlja pri sv. Štefanu na Dunaju in tako obenem postal kancler dunajske univerze.

Dunajsko arhivsko gradivo Prelokarja večkrat omenja kot "cesarskega prisednika in komornega svetnika". Leta 1482 je po papeževem pooblastilu umirjal duhove med passanskim škofom in kanoniki ter še istega leta postal stolni prošt in župnik v Perchtlsdorfu. Po smrti konstanskega škofa Otta von Somenburga so ga 9. 9. 1491 ustoličili za škofa. Čast nekdanjega celjskega podložnika ni

prevzela, a iz previdnosti ni izpustil iz rok prošnje v Konstanci, ki mu je prinašala dohodek.

Njegova vkljenjenost v visok položaj je razrahljala vezi s Slovenijo, vendar se je uveljavil kot mecen nadarjenih Slovencev na Dunaju, s čimer se je mnogim prikupil; njemu v čast so z njegovim grbom natisnili edikt o tiskanju brevirjev. Posebna čast pa je bila, ko je zasedel drugi najstarejši škofovski prestol nemške škofije. Žal je dobil zadolženo škofijo, nekateri duhovniki v njej pa so bili s svojo moralno in etiko domala na psu, razvrat je cvetel. Škof Prelokar ni imel lahkega dela s krotitvijo podivjanih pastirjev božjih ovčic; z vehementnim zamahom se je lotil notranjih reform in leta 1995 napisal posebno *Pastirsko pismo širokim množicam*.

Zaradi široke razgledanosti je Prelokar postal prvi učitelj Maksimilijana I. – morda mu je prav zato cesar podelil regalije, da mu ni bilo treba plačevati takse in drugih dajatev. Prelokar je dal leta 1471 gojencu svoja rokopisa, ki izpričujeta avtorjevo humanistično privrženost in njegove vzgojne humanistične pobude. Rokopisa hrani Avstrijska nacionalna biblioteka in nosita posebno obeležje, saj je nanju tedaj dvanajstletni Maksimilijan I. zapisal naslednje: "Maximiliano duci Austriae ect. huius Terentii usum dedit doctor Thomas de Cilia ano 1471." Na drugem rokopisu je pripisal "huius tibi" namesto "huius Terentii", z obljubo, da se bo kar se da prizadevno učil.

Prvi Prelokarjev rokopis vsebuje Terencijeve komedije z glosami in komentarji, delo Petrarke *Vita Terentii*, ekscerpte iz Ovidija, humanistično vabilo italijanskim knezom in vojvodam na vojno proti Turkom. Drugi rokopis v dunajskem katalogu zajema govore in pisma, ekscerpte antičnih klasikov in italijanske humaniste, kot so Piccolomini, Lorenzo, Valle, Quarino de Verona. Prelokarjeva spisa sta zbornika ali priročnika za mladega Maksimilijana, katerega je uvedel tudi v državniške in zunanjepolitične naloge. Tu se je izkazal kot vešč diplomat in jurist z uglajeno latinščino; latinščina sholastikov je bila robata, dokler ni ugledni profesor srednjeveške dunajske univerze Bernard Perger, ki je predaval tudi geometrijo, klasično književnost, pravo, latinsko slovnico in se uveljavil kot izumitelj v astrologiji, napisal nove latinske gramatike, ki je doživela prek trideset ponatisov.

Za današnje slovenske razmere je Prelokar opravil pomenljivo poslanstvo, ko je Maksimilijana navdušil za strokovno učenje slovenščine. Po nekaterih virih mu je napisal posebno slovensko slovnico; o tem je pisal sam Maksimilijan v zasnovi za svojo romaneskno biografijo *Weisskunig*. V njej je navedeno, da je Maksimilijana učil slovensko neki šaljiv slovenski kmet z dečkoma, učitelj pa je ta pouk prepovedal. To je rebus, ki terja razvozlanje ... Prelokar očitno ni prvi učil Maksimilijana slovenščine, temveč so ga poskušali že drugi, toda on je bil učitelj, ki je prepovedal nestrokovno učenje. Maksimilijan je kasneje omenjal učitelja Petra iz Passila, ki ni bil pravi pedagog in je dečka večkrat neusmiljeno pretepel. Ne prezrimo pa, da je Maksimilijan napisal svojo biografijo kot nekakšen "pseudohistoričen" roman z določenimi vzgojnimi prijemi za svoja vnuka, Karla in Ferdinanda, kasnejša cesarja. Zato je pisanje preudarno in

zasukano tako, kakor je pač želel, da ga poznajo njegovi potomci in še prej sodobniki. Ni treba posebej ugibati, da mu je biografijo pomagal zasnovati Prelokar. Nekatera imena in osebnosti v tem "psevdohistoričnem" romanu so izmišljeni ali zakriti z maskami, kar izpričuje Maksimilijanov smisel za komičnost in maškaradnost, kot je zapisal že A. Schultz v dunajski izdaji *Weisskuniga*.

Ni povsem razumljivo, ali je Maksimilijan ob svojih izjavah, da je slovenščina razširjena na širokih območjih, razlikoval med slovenskim jezikom in slovanskimi jeziki, ki so bili resnično razširjeni, saj so se humanisti odpirali navzven in iskali stičišča tudi s Slovani vse do Rusije. Tako ali drugače, Prelokar je bil tvoren do konca. Še leto pred svojo smrtjo je natisnil *Breviorum Constantiense*. Umrle je 25. 4. 1496 v Konstanci, v Nemčiji.

Krištof Ravbar se je po nekaterih virih rodil leta 1472, kot rojstne letnice pa so omenjene tudi 1466, 1470 in 1476. Dokazano je, da je umrl 26. 10. 1536. Premalo vemo o njem kot o občudovalcu antike, ljubitelju in zaščitniku književnosti, vemo pa, da so se nanj spoštljivo obračali ter ga nagovarjali kot renesančnega kneza, humanista in umetnostnega mecena. V slovenskih cerkvenih krogih je verjetno nekoliko bolj znan, četudi ni omenjen niti v najnovejšem *Velikem leksikonu DZS*, ker je pač štirideset let škofoval ljubljanski škofiji (1488-1536), ustanovljeni leta 1461. Njen prvi škof je bil Sigismund Lomberger, drugi Ravbar, ki pa je bil spočetka še premlad za škofa, zato so ga nadomeščali drugi (od leta 1501 pičenski škof Jurij Meninger von Kirchberg (Georgius Maniger, tudi Memminger)).

Dasiravno je študiral in deloval tudi na Dunaju, je bila na Slovenskem njegova beseda skorajda pol stoletja odločilnega pomena; njegova vladavina je bila pomembna za tedanji politični, upravni in cerkveni položaj slovenskih krajev, na razvoj Slovenije pa je zlasti ugodno vplival v začetku šestnajstega stoletja. Nekateri zlobneži so ga hoteli predstaviti kot protiutež reformacijskih nauk, češ da je Trubarju prepovedal pridigati v stolnici; njegovo navdušenje za novodobni humanizem pa izpričuje, da je bil pristaš napredka. V letih 1532 do 1536 je opravljal pomembne funkcije v Spodnji Avstriji.

Ravbarjev ožji sodelavec je bil Augustin Tyfernus (Augustinus Prygl – Tyfernus), rojen okoli leta 1472 v Laškem, v nemščini Tüffer. V Padovi je študiral skupaj s Krištofom Ravbarjem in bil v začetku šestnajstega stoletja njegov osebni tajnik. Bila sta nerazdružljiva, toda namigi o njunem srčnem prijateljstvu niso toliko pomembni; poglavitno je bilo njuno delo – očitno sta ostala skupaj in Tyfernus se je verjetno zato na Dunaju kmalu uveljavil kot magister "ab epistolis" in arhitekt.

Med duhovniškimi izobraženci na Dunaju so vladale skrajnosti: na eni strani pobožno pobiranje nadarbin in dajatev, na drugi ugonabljanje tistih, ki so prav tako hoteli kaj zaslužiti, a so jih cerkveni inkvizitorji lovili, če so na primer prodajali odpustke. V tem času, leta 1483, je bil v Hočah župnik Ivannes Preprost de Tiver, sorodnik Brikcija Preprosta, izpričani inkvizitor proti čarovnicam ter lažnim preprodajalcem odpustkov. Ta župnik je umrl že leta 1484, za njim je pristavil lonček drugi, sploh pa je delovala dolga vrsta

Brikcijevih bratov, sester in sorodnikov. Auguštin Tyfernus je bil z Ravbarjem v Rimu in po svetu z romarji, pa tudi na diplomatskih misijah z državniki. Na teh poteh se je uveljavil kot zbiratelj rimskih napisov (skiciral je tudi napise in reliefe z nagrobnikov) ter sodi med najzgodnejše arheologe in epigrafe v srednji Evropi. Za arheološko zbirko je nabiral znamenitosti z napisi v Porenju, Neaplju in drugod po Evropi. Dragoceno je, da je napise zbiral tudi v domovini: v Istri, Vrhniki, Radovljici, Ljubljani, Kranju, Žalcu, Celju, Slovenski Bistrici, Hočah, na Koroškem, v krajih med Muro, Lipico in Bruckom ...

Leta 1496 je bil Auguštin Tyfernus imatrikuliran na Dunaju, leta 1504 sta bila z Ravbarjem v Rimu, kasneje pa spet leta 1506 in 1507, ko sta s tantenskim proštom Lucom de Renaldisom potovala v Neapelj k Ferdinandu Katoliškemu. Tam je Auguštin izdal *Libellus de mirabilibus Puteolorum*. To zbirko rimskih napisov v prepisih hrani nacionalna biblioteka na Dunaju v treh kodeksih: CVP 3528, CVP 3492 in CVP 3540 (gre pravzaprav za en prepis, ki so ga kdo ve zakaj razdelili v dva zvezka, pri čemer so celo pomešali nekatere listine).

Med pomembne dneve sodi 29. avgust 1511, ko je Tyfernus kot Ravbarjev pooblaščenec v Ogleju od oglejske patriarhije prevzel župnijo v Kranju, dodeljeno ljubljanski škofiji že leta 1507. Od leta 1520 do 1528 je imel župnijo pri sv. Petru na Dunaju, četudi je Ljubljana tedaj želela, naj se vrne tja in mu je celo ponudila nadarbino. Kot prokurator ljubljanskega prošta je 19. 5. 1521 pisal Ravbarju o tamkajšnjih razmerah in odprl tudi zamotana vprašanja ter zaplete pri razdeljevanju far in beneficijev. Iz teh podatkov je razvidno, kakšno vlogo je imela tedaj duhovščina in da so se v duhovniški stan v srednjem veku podali tudi nekateri pustolovci. Auguštinov čas ni bil brez gonje za farami in župnijami, kar je seveda pomenilo denar. V navezavi s Krištofom Ravbarjem je Auguštin pripomogel, da je bila župnija sv. Pankracija v Ogleju dana ljubljanski škofiji. Iz kronoloških podatkov je razvidno, da je bil Tyferna zaverovan v svoj tip katolištva in da ob vizitaciji v Slovenj Gradcu verniki niso šli k njemu k obhajilu. Bil je glavni akter, ko so oblasti preganjale pridigarja Janža Zajca iz Hollstatta, ki se je podpisoval tudi Hans Has in je v Slovenj Gradcu v letih 1525 do 1527 ustanovil "novo sinagogo" ter se tam poročil. Tyfernus je njegove nauke po protokolu štajerske vizitacije leta 1528 razglasil za enake onim, ki jih je bil do leta 1524 na Dunaju pridigal Johann Vesel.

Kot arhitekt je Auguštin povzdignil stavbne zamisli škofa Ravbarja; arhitekturno je zasnoval ljubljanski škofijski dvorec in postavil škofovsko graščino v Gornjem Gradu, ki jo je prizadel potres; leta 1517 jo je zaščitil z obzidjem, jarki in stolpom. Razširjena je bila cerkev sv. Jakoba v Ljubljani, ki jo je leta 1513 posvetil škof Ravbar, daleč naokoli sloveč med cerkvenimi dostojanstveniki po svojih doktoratih. Z Auguštinom sta bila povezana s humanisti na dvoru cesarja Maksimilijana ter z italijanskimi, nemškimi in avstrijskimi humanisti na Dunaju. Najbrž mu je Auguštin pomagal zasnovati renesančni grob s spomenikom, ki si ga je dal Ravbar postaviti v Gornjem Gradu še za časa življenja.

Nekateri so zamenjevali Auguština Tyfernusa z Mihaelom Tiffernusom (Michael Türk de Tiffar), ki je bil rojen leta 1488 na Kranjskem in so ga v otroštvu ugrabili Turki. Rešil se je turškega ujetništva in kasneje študiral na Dunaju, kjer je leta 1512 imatrikuliral v artistsko matriko ter bil štipendist dobrotnika Briciusa Preprosta. Znano je, da je učil mladega vojvodo in posredoval med Württemberško in Slovenijo. Umril je leta 1555.

Daleč je prišel Pavel Oberstain (Paulus von Oberstainer), 1482, Radovljčan iz premožnega meščanskega sloja, ki se je vpisal na dunajsko univerzo let 1501 kot Paulus Stayner de Laybaco. Oče je bil meščanski trgovec, mati pa je bila od sv. Lenarta na Krtini pri Domžalah. V kopalni knjigi je Pavel pojasnil, da se je njegov rod zmeraj pisal Oberstain in je rektor pomotoma zapisal v knjigo Stayner. Iz zapisov je razvidno, da so univerzitetni funkcionarji spočetka hoteli Pavla diskvalificirati; razširili so, da je nezakonski ter da ni doktor prava in plemič. Odgovoril jim je z dokumenti.

Starši so imeli najbrž dovolj denarja, da je lahko študiral, in tudi on je že dve leti po prihodu na Dunaj postal artistski bakalavrij, leta 1505 pa licenciran magister in s tem profesor glasbene teorije, retorike in stilistike na artistski fakulteti, kjer je v predavanjih izhajal iz humanističnega učbenika Agostina Data *Elegantiae minores*. Študijsko se je izpopolnjeval v Bologni in leta 1512 v Ferrazi, kjer je promoviral za doktorja prava.

Oberstain sodi med naše izobražence, ki so na Dunaju s samostojnim mišljenjem in dobrim poznavanjem nominalistične in realistične filozofije, tudi ave-roizma in arabskih filozofskih tokov, sodelovali v krogu tistih slovenskih intelektualcev, ki so zlasti v času Maksimiljana I., kakor jih označuje tudi Anton Slodnjak v zapisu *Ob zibelki slovenske literature* (Prostor in čas IV, 1972), delovali umetniško, znanstveno in diplomatsko. Med njimi sta bila vplivneža, dvorni muzik, archimusicus, in od leta 1519 eden izmed urednikov *Weisskuniga*, dunajski škof Jurij Slatkonja iz Ljubljane, pa tudi dunajski prošt ter kancler univerze Pavlus von Oberstainer, ki mu je Kranjec Matthias Quelle (Hvale) posvetil posebni *Komentar*. Seveda je že pred tem skušal dunajsko univerzo reformirati z novo latinsko slovnico Slovenjgoričan Bernard Perger, a se je pri tem usodno opekel in trčil ob zid, ki ga je postavil nemški pesnik Celtis; ob tem zidu se je Perger očitno razdrobil, saj je leta 1500 za njim izginila sleherna sled, leta 1501 pa so ga pokopali. Spor je bil ideološki, ker je s humanističnim učnim sistemom in pokončno slovansko držo na univerzi uveljavljal sodoben sistem študija v nasprotju z okostenelim starim sistemom.

Vsekakor je panegirik (pri Grkih je bil to slavnostni govor na zboru v počastitev osebe in dogodka ali slavilni govor, avtor pa je bil navadno pesnik) Pavla Oberstaina najstarejše pričevanje Slovenca, ki trdno postavlja slovensko zavest. V določenem oziru je to literarno delo, slavljenje cesarja, izdelek epideiktičnega genosa, ker pa ga je povzegal tudi po antičnih političnih piscih, je to delo prav tako politična literatura. Njegov zapis o "lingua Sclavonica omnium aliarum latissima" se je povzpel na tisto raven, ki je svojstvena tudi narodno zavednemu Adamu Bohoriču.

Bil je med elito dunajskih humanistov pri katedri na univerzi in na dvoru. Njegovo panegirično pismo *De Maximiliani laudibus epistola* je bilo na dvoru v Frankfurtu dvakrat natisnjeno in nosi datum 27. 10. 1513. V njem med drugim predstavlja cesarja kot bogaboječega krmarja državne ladje, ki da je dostopen, darežljiv in etičen tudi do najnižjih podložnikov in tujcev. Oberstain je skratka v svoji kontinuiteti retorične ludacije pokazal svoje literarne darove s pridihom poznoantične retorike. "Zvil bom jadra in brž zvil v pristan," je zapisal v sklepu panegirika, ki je bil ponatis v zbirki nagrobnih govorov. Med drobce, ki so se ohranili, sodita pismi iz leta 1537 in 1539, naslovljeni na škofa Friderika, ki ju je uvrstil v zajetno tiskano korespondenčno izdajo, da se je torej ohranilo vsaj nekaj. V svojih delih je omenjal samo dva cesarja, biblije ni uporabljal, samo enkrat je izpostavil biblijsko ime Hieronima; z vsem srcem pa je izpostavil napredne humanistične razsvetljence, tudi antične ideje, zato je blizu velikemu delu, Ksenofontovi *Kirupaideji*, dasiravno je ta romanopisec iz Efeza živel že v drugem stoletju pred našim štetjem in se prikupil bralcem zlasti z *Efeškimi zgodbami* o ljubezni med Habrokomom in Antejo.

Kakor Bohorič, je tudi Oberstain utemeljeval slovenščino in učenje slovenščine z argumenti o razširjenosti slovanskih jezikov in prav svetovljansko učil Maksimilijana, ki je nekajkrat poudaril, da po njegovi zaslugi govori in razume slovensko. Maksimilijan je nasploh rad poudarjal svoje poliglotstvo in uporabljal zanj značilne traktate z ideali humanistične vzgoje.

V službi Maksimilijana I. in Ferdinanda I. se je Oberstain izkazal kot diplomat, za zasluge pa mu je cesar namenil različna priznanja, nagrade in nazive ter beneficije. Med drugim je leta 1516 dobil duñajsko proštijo pri sv. Štefanu, ki jo je imel do smrti leta 1544. Maksimilijan mu je podelil posestva, osvojena v vojni z Benečani, dobil pa je ekspektence tudi za ljubljansko škofijo. Leta 1519 je v vlogi univerzitetnega kanclerja sprožil dolg spopad z univerzo, ker se niso zedinili, kdo ima prednost pri promocijah in javnih aktih dunajske univerze, rektor ali kancler. O tem sporu se je ohranil Oberstainov spis s prepisi dokumentov o sebi, ki ga je objavil Goldinger, konvolut pa hrani Archiv der Niederösterreich Kammer Wien pod oznako W 61/B 9. Za uspešnega diplomata in veliko osebnost so ga pohvalno razglasili papeži Julij II., Leon X., Klement VII., tudi cesarja Maksimilijan I. in Karel V., pa kraljica Ana ter še nekateri kralji, kraljice in knezi.

Že kmalu po prihodu na Dunaj se je pridružil krogu humanistov pri katedri na univerzi in dvoru. Bil je povezan s Slovenijo, saj je imel šmarsko župnijo na Dolenjskem; v Ribnici je bil arhidiakon (škofov pomočnik in namestnik), v Ljubljani in v Novem mestu kanonik (v katoliški hierarhiji višji dostojanstvenik) in je s svojo osebnostjo vplival na slovenske razmere. Po zapisih Auguština Tyfernusa je večkrat prispel v Ljubljano, omenja ga zlasti leta 1521. Škofu Ravbarju pa je Oberstain leta 1532 v pismu izrazil svoj patriotizem in se zavzel za kulturni napredek dežele Kranjske. Pred verskim razkolom, ki je razcepil humaniste, je bil vnet član humanističnih krogov na Dunaju. Med številnimi

posvetili, ki so bili iskreno ali zaradi določenih koristi napisani Oberstainu, je tudi posvetilo italijanskega pesnika Richardusa Bartholiusa, sicer tajnika kardinala Mateja Langa, ki je opisal dogodke z državnega zbora in povzdignil Oberstaina v "alter litteratorum Maecenes".

Tudi Brikcij Preprost se je uveljavil kot dolgoletni profesor na dunajski artistski in teološki fakulteti ter kot kanonik, ki je ustanovil štipendijo za revne slovenske študente. Imel je določene literarne darove. V testamentu (ob smrti leta 1555) je razdelil veliko imetje sorodnikom, bratom, sestram in dijaški ustanovi. Vsako leto je namenil dve posebni štipendiji nadarjenima sorodnikoma, rojakoma ali študentoma tuje narodnosti (ex consanguineis meis). Štipendiji – dvajset renskih goldinarjev na leto – je dodal pogoj, da štipendist, če bo kdaj premožen, štipendijo vrne v sklad za druge študente. Ker je bil upravitelj dijaške hiše, je v testamentu določil, naj se iz sklada kupi hiša za študente. Po teh človekoljubnih potezah iz srednjega veka bi se kazalo zgledovati tudi danes, ko podobnih zasebnih skladov pri nas pravzaprav nimamo, ker ima pač vsak slovenski bogataš roke v glavnem obrnjene v svoje žepe. Na Dunaju so v domu pri Jagnjetu bivali dobitniki kranjske štipendije, ki so tvorili močne zametke slovenstva. Tudi Primož Trubar je pisal 5. 4. 1585 priporočila würterberškemu vojvodi Ludviku za dve kranjski štipendiji v tübinskem stipendiumu Tiffernum.

Sicer se je Brikcij ogreval za moderne pristope in v beneški Markovi knjižnici so se ohranili nekateri dragoceni rokopisi. Brikcijev kodeks zajema tudi historiografski deli Leonarda Bruna Aretina (1369-1444), *De bello italico adversus Gothos*, in delo *Epitome de gestis Romanorum* Rimljana Lucija Aneja Flora iz drugega stoletja pred našim štetjem. Brikcijev rokopis je bil natisnjen v izdaji Raymunda Duellija.

Leta 1474, ko je bil Brikcij vodja knjižnice na dunajski artistski fakulteti, so artisti nakupili veliko knjig in tako obogatili vedenje o humanističnih vrednotah. Po tem, ko je bil leta 1486 že tretjič izvoljen za dekana artistske fakultete, se je zapletlo pri njegovi predložitvi obračuna, saj je to namesto njega storil Nikolaj iz Novega mesta. Brikcija ni bilo mogoče več najti med artisti. Študiral naj bi teologijo in bil leta 1476 že baccalaureus formatus, a leta 1482 licenciat, kar pomeni, da je bil član obeh dunajskih fakultet. Spet se je zapletlo, ko bi moral leta 1486 pričati proti rojaku Juriju iz Celja (Georgius de Cilia). Ker tega ni storil, je bil izobčen – excommunicationis autoritate apostolica. Nekajkrat se je zaman pritožil, a so mu nekateri štelili v zlo, da se je zapletel zaradi zaščite rojaka. Zato je odšel študirat na padovsko univerzo v Italijo in leta 1489 pismeno zaprosil dunajske teologe, naj mu pošljejo spričevalo o častnem vedenju na Dunaju. To so storili in leta 1591, po smrti nekega profesorja, mu je dunajska teološka fakulteta spet dala lekturo ter posredovala zanj pri cesarju, da je spet postal redni profesor. Fakultetni krogi so ga hočeš nočeš sprejeli z mešanimi občutji, kajti v notranje zadeve fakultete se je očitno vpletel cesar, ki mu niso upali oporekati.

Bojevnik srednjeveškega humanizma med slovenskimi izobraženci na Dunaju je bil tudi Nikolaj iz Novega mesta (Nicolaus Bernitz de Rudolfwerd), ki je v aktih zvečine brez priimka. V času zavor humanističnih kolegijev je na artistski fakulteti predaval Terencija in Vergilija, kar potrjuje obširen dekanov vpis v knjigo. Leta 1494 ga zasledimo kot predavatelja po modernem stilistično retoričnem učbeniku sienskega humanista Agostina Data (*Elegantiae minores*), ki ga je fakulteta leta 1509 tudi uradno natisnila. Bil je docent na fakulteti in sholasticus na mestni šoli pri sv. Štefanu, kjer je bil rektor Bernard Perger, na njej pa so se kalili zaslužni profesorji dunajskega humanizma. Sicer pa se je Nikolaj zavzemal za humanistične vrednote Brikcija Preprosta. Po kronoloških zapisih je leta 1474 zamenjal staro "retorico vetus" za "quartum librum nove retorice Ciceronis".

Nekoliko več podatkov se je v zapisih ohranilo o Petru Bonomu, od leta 1502 tržaškem škofu, pesniku, humanistu, ki je umrl v Trstu 4. 7. 1546 in je izhajal iz patricijske družine. Branil je tržaške avtonomne pravice pred kranjskimi stanovci in Benečani, zorel pod vplivom Erazma Rotterdamskega in J. Calvina ter bil učitelj Primoža Trubarja. Z drugimi humanisti ga je spodbudil k pisanju slovenskih knjig. K vzgoji je svoje prispeval tudi Jurij Slatkonja, skladatelj in zborovodja iz Ljubljane, ki je umrl leta 1522 na Dunaju, kjer je bil od leta 1513 škof. Od leta 1500 do 1513 je vodil dunajsko dvorno kapelo, ki se je kasneje preimenovala v Dunajske dečke.

V dunajsko-slovenskem spletu so bili tudi drugi pomenljivi Slovenci, ki so prispevali k zorenju in rojevanju slovenske pisane besede. Mnogi so bili privrženi slovenstvu in napredku Slovenije, zato lahko danes z gotovostjo zatrdimo: Slovenci bi tudi brez Trubarja imeli prvo slovensko knjigo in slovenske knjige nasploh! Trubarju ne bomo trgali avreole z glave, ampak spodobi se, da se vsaj včasih, morda ob jubilejih, spomnimo zaslug ustvarjalnih Slovencev.

K pisanju in izdajanju slovenskih knjig je Trubarja usmeril ter ga navdušil tudi tržaški škof Peter Bonomo, h kateremu se je zatekal. Trubar je priznal, da se ni izgrajeval samo pri švicarskih reformatorjih, temveč so mu veliko pomagali tudi Erazmovi spisi novega testameta; Bonomo ga je namreč seznanil s teologijo Erazma Rotterdamskega, ki da je bila središče življenja, nepogrešljivi pa so bili tudi slovenski izobraženci s skupno etnično pripadnostjo.

Slovenska srednjeveška elita na Dunaju je bila torej kljub vsemu sposobna ter je spodobno predstavljala slovensko ljudstvo, kulturo in jezik, kljub srednjeveškim skrajnostim, na katere z današnjega zornega kota gledamo nekoliko ironično. Morda je ironija odveč, kajti če bi danes uvedli inkvizicijo, sežiganje čarovnic in čarovnikov na grmadah in sekanje glav, bi marsikdo počel to z manjšim čutom za človeka, kot so to počeli v srednjem veku, ko je bila slovenska beseda in slovenska knjiga šele v povojih kot mumija, ki jo je bilo treba najprej balzimirati, nato pa osvoboditi iz ideoloških povojev.

Tudi v srednjeveških kronoloških spisih med dunajsko univerzo, častljivo duhovščino in slovensko elito ni ne duha ne sluha o ženskah – kot da so bile vse

zabite kot zarjavele klampfe v hrastovino ali kot da jih sploh ni bilo in so se takratni perverznejši onegavili z oslicami in kozami. Seveda ni povsem tako, kajti literatura razkriva, da so v kleti marsikaterega kloštra našli okostja dojenčkov. Danes ženske prevladujejo na vodilnih mestih, univerzah, sodiščih, v državniških krogih, toda v srednjeveških zapisih se pojavijo samo tedaj, ko je bilo treba kako od njih, čarovnico, sežgati na grmadi.

K temu pa je treba dodati še eno ugotovitev: srednjeveške slovenske študente so radi usmerili v duhovniški poklic; bržkone zato, da bi po slovansko trdno držali skupaj razkropljeno podeželsko in mestno čredo in, če bi bilo treba, nastopili v vlogi inkvizitorjev ter izganjalcev hudičev ali čarovnic. So bili za ta posel res najprikladnejši slovenski "zdomci", ki so jih tudi kot visoke cerkvene dostojanstvenike pošiljali po habsburški monarhiji in po Sloveniji, ali je bila to samo najlažja pot do premoženja in lagodnega življenja, seveda ni vprašanje. Takrat je vladala Cerkev in mimo njene ter cesarjeve moči ni bilo mogoče delovati. Zato so slovenski intelektualci z Dunaja s svojimi darovi in marljivostjo izkoristili, kar jim je ponudilo življenje, dasiravno so morali pisati hvalnice cesarjem in škofom. Trubarja so predstojniki tako poklicali v Kempten, da bi zgladil nasprotja med zwinglijanci in luteranci, ker so vedeli, da je po naravi dobrodušen in dobrodelen. Spore je res zgladil ter umiril žogo. Ta žoga zdaj plava visoko nad nami, kakor da je rojena za nogometno prvenstvo, kjer sta se naša žogobrcarja letos junija srednjeveško oklala; kot da se je slovenski srednji vek končal šele leta 2002 na igrišču v Koreji.

